

Жарко Требјешанин*Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију
Универзитет у Београду
zarkotreb@sbb.rs*

Приче о сновима који наговештавају смрт и умирање и њихово тумачење*

Апстракт: По схватању, које је распрострањено и у српском народу, неки снови отворено или, чешће, симболички наговештавају смрт сневача или неког другог њему познатог лица. Те представе и наговештаје неопходно је декодирати, јер је саопштење у сну дато симболичким језиком. Логика народног тумачења снова, односно повезивања симбола-предзнака и њиховог значења, укорене на је у митско-магијском мишљењу, које се манифестује и у другим аспектима народне културе (веровања, гатања, обичаји). Проучавање прича о пророчанским сновима који најављују смрт значајно је због упознавања једног код нас занемареног фолклорног жанра, али и због откривања древне народне слике света, као и митске логике на којој она почива. У тој слици света посебно важно место заузима опозиција *живот – смрт*, о чему сведоче бројни симболи ове древне дихотомије у миту, обреду, веровањима, причама и тумачењу снова.

Кључне речи: сан, прича о сну, предзнак-наговештај, смрт, народно тумачење, Срби

Приче о пророчанским сновима

Снови, чудесно лепо, али и чудовишно окрутни, вечита су загонетка, привлачна и застрашујућа у исти мах. У једном древном спису о сновима из Месопотамије, насталом пре четири хиљаде године, записано је да онај ко познаје снове "познаје срце свих ствари". Веровање у снове и њихово скривено значење је универзални људски, транскултурални и трансисторијски феномен. Баш као што нема народа који не верује у оностраност, у Бога или богове, тако нема ни народа ни културе без веровања у снове и њихову натприродну моћ.

---

* Чланак је резултат рада на пројекту "Народна култура Срба између Истока и Запада" (№ 177022), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

Сановник и принципи народног тумачења снова

Сан је у свим познатим културама био један од важних начина сазнавања будућности, путем вештине тумачења, дешифровања његових симбола (Толстой 2003, 303) Како се може "читати" будућност то знају они који познају културни код симбола у сну, они који знају "језик сна", који није увек лако разумљив и очигледан. Сан је, по древном веровању, шифровано дата порука, скривени наговештај будућности, те је отуда неопходно да се дешифрује. Тумачењем снова људи најчешће желе да нађу одговор на питања шта их очекује у будућности, да ли предстоји напредак домаћинства, какви ће бити приноси, а посебно, каква им је судбина, добра или лоша, какво ће бити њихово здравље и здравље укућана, и, можда најважније, да ли им је угрожен живот, да ли је *смрт близу*? Човеку није дато да својим разумом сазна време своје смрти која је већ на рођењу судбином одређена и неизбежна. Али, човек се с овом чињеницом не мири, и пошто је веома радознао да сазна унапред када ће доћи судњи час, он настоји да на магијски начин, гатањем и прорицањем, на основу карактеристичних наговештаја на јави и у сновима, завири у будућност и одгонетне време сопствене смрти.

Код Срба, као и других народа, распрострањено је веровање не само да снови имају смисао, него и чврста увереност да се помоћу снова може гатати о будућности, односно да снови имају пророчанску моћ. Снови су "душевно прозирање, којим човјечија душа прозире скору будућност" (Дучић 1931, 321). Велико интересовање за пророчанске снове разумљиво је јер се они односе управо на нека судбински важна будућа збивања које људи нису у стању на основу искуства или разума да предвиде, нити могу својом вољом да контролишу (нпр. ко ће им бити суђеник/суђеница, да ли ће се родити мушко или женско дете, да ли сневача или неког члана породице очекују успех или неуспех у послу, у љубави, добитак или губитак, здравље или болест/смрт, итд). Зато је потреба за тумачењем снова нарочито изражена у критичним животним моментима: пред свадбу, пред порођај, пред одлазак у рат, пре неке важне одлуке, у болести, итд (Разумова 2003, 382).

У древним цивилизацијама Индије, Кине, Египта, Вавилона, Грчке и Рима људи су углавном сматрали да су пророчански снови Божији глас, нека врста откровења. Врло дуго је феномен тумачења ових снова у народној култури представљао предмет антрополошког истраживања искључиво као једна особена компонента обредно-мантричке праксе, један од начина гатања, прорицања (као и по лету птица, расту биљака, понашању животиња, по огледању у води, итд).

Релативно скоро ови "пророчански снови" почели су у иностраној фолклористици и антропологији да се записују и проучавају као особен *фол-*

кларни феномен – прича о сну који се остварио. Овај феномен, међутим, код нас је још увек запостављена тема, на маргини интересовања како антрополога тако и фолклориста и психолога. Ове приче припадају посебном жанру који има своје структурне, наративне и стилистичке одлике. Текст пророчанског сна конструише се по одређеном приповедачком канону (по унапред датом шаблону, са стереотипним местима) а не по аутентичном, спонтаном сећању. Типична наративна схема пророчанског сна је:

а) *опис животне ситуације и околности које претходе заспивању и сну* ("било је то када сам тек дошао у свој гарнизон, легао сам уморан од пута и брзо сам заспао");

б) *препричавање радње самог сна* ("сањао сам да сам упао у мутну воду, али сам брзо испливао") и *психичког стања током сна* ("престравио сам се, али сам се убрзо обрадовао");

в) *претпоставке сневача о главном симболу-предзнаку* ("мутна вода = невоља, угроженост) и *значењу сна* ("прети ми смртна опасност којој ћу успети да умакнем");

г) *испуњење у стварности предвиђања из сна* ("И заиста, три дана касније у једном нападу био сам лакше рањен, али сам се спасао, и ето тако се мој сан остварио").

Један од типичних наратива о сновима који су се остварили наводи Радован Казимировић у својој књизи *Чарање, гатање, врачање и прорицање у нашем народу*. Нека Милунка Марковић из Београда, пише он, "уснила је пред саме Задушнице 1931 год. како јој је дошао један војник без главе и рекао: 'Зовем се Никола и петнаест година лежим у винограду заборављен, непојан; никада ми нико није свећу припалио, јер ми нико ни гроба не зна. Лежим између оних гига што су крај ограде трешње. Сутра су Задушнице. Право је да се и мене неко сети; зовем се Никола!'" Милункин отац Михаило, службеник Народне скупштине, ископао је земљу на означеном месту и, збиља, нашао костур и војничке ствари, врло плитко испод површине земље. Сутрадан, на Задушнице сахрањени су земни остаци непознатог војника (Казимировић 1940, 331). Оваквих типичних фолклорних прича о неупокојеном мртвацу који се јавио у сну и навео тачно место где је привремено и без обреда сахрањен (што се показало као тачно) има широм света.

Пророчански снови о смрти могу бити *непосредни* (отворени) и, што је много чешће, *симболички* (на први поглед нејасни, шифровани). Ови пророчански снови исказани симболичким језиком познати су од античких времена и чувена су њихова тумачења дата у Старом завету, у Артемидоровом сановнику, у класичним еповима многих народа итд. И код Срба наговештај несреће или смрти често је дат посредно, "кроз алегорије и симболе". "Мајка је обично сањала шта су суђенице досудиле детету, а ако

би неко сањао интимну везу са богом или неким другим натприродним бићем, то би означавало његову смрт. Исто би значило испадање зуба, јахање црног коња и слично" (Зечевић 1982, 10). Радован Казимировић наводи један свој симболички пророчански сан који је било лако протумачити. У сну је видео свог оца како седи са неким својим умрлим познаником. Овај сан у којем се јавља покојник, Казимировић је, у складу са народним тумачењем, разумео као симболичко претсказање очеве смрти, што је и саопштио свом брату (Казимировић 1940, 331). Овај сан му се поновио следеће ноћи, а за две недеље отац му је збиља изненада умро од срчане капи!

Будући да су представе, слике и симболи сна исувише често мутног, недовољно јасног значења, то ствара потребу тумачења и образовања својеврсног приручника, сановника, који служи као кључ за декодирање ових неразумљивих а важних симбола, који наговештавају будућност. *Народни сановник*, плод митско-магијског мишљења, представља део усмене културе једног народа. То је особени инвентар свих веровања везаних за тумачење појединих елемената сна, односно исцрпни списак лексема-представа сна и њиховог значења према народном веровању. *Симболи* у сну имају исто или слично значење као и симболи у различитим веровањима, обичајима, ритуалима, причама, бајкама, пословицама, језичким изразима. Тако на пример језички израз "отпутовао је" користи се као еуфемизам за означавање да је неко умро, тј. "отишао", "отпутовао" на "онај свет". А у сновима *путовање* по народном тумачењу заиста и значи – смрт! Сановник представља корпус традицијом кодираних тумачења свих симбола који се срећу у сну. Овај усмени приручник који има форму речника, састоји од низа дијадних формула што смисаоно повезују симбол сна са његовим значењем, односно одређеним појавама на јави, у реалности. Ако сањаш *доктора* – разболећеш се, а ако сањаш *своју свадбу* – умрећеш! Ове везе знак-означено су традицијом учвршћене, постојане и општеприхваћене. Значења симбола сна је у складу су с општим антрополошким и фолклорним значењем тих представа у традицијској култури (веровања, обреди, митови, итд.). Тумач сна се у свом послу ослања на анонимну мудрост традиције ("тако кажу", "одувек се тако тумачило") или ауторитет одређеног znalца ("говорила је моја баба").

Главни проблем у анализирању логике сановника је "питање карактера повезаности између знака-симбола (предмета, лица или радње), који се појављују у сну, са очекиваним резултатом његовог појављивања" (Толстой 2003, 305). Истраживање ове везе открива да постоји више начина, више принципа на којима она може да почива. Толстој и његова руска етнолингвистичка школа указали су на неколико таквих принципа који су важни у народном тумачењу симбола сна. То су:

– *принцип идентичности* (нпр. у сну *покојник зове* свог рођака сневача да му дође – наговештава смрт сневача);

принцип сличности (по облику, грађи, функцији, квалитету, итд) *симбола и значења* (залазак Сунца сањати – наговештај краја живота; *киша* – сузе);

– *принцип метафоре* (нова кућау сну – гроб);

принцип фонетске сличности (сањати Милана, Добросава – добро, а Љутицу, Гроздану – лоше; ако се сања беба – беда, а риба – брига);

принцип метонимије (колевка – дете; јама – смрт);

– *принцип близине* (асоцијација по додиру) (*марамница* – плач, сузе, *копач земље* – смрт) (Јакушкина, 1999, 30);

– *принцип супротности* (придавање супротног смисла симболу). "Жалостан у сну бити – обрадоваћеш се нешто; сањати *измет* начићеш злато; сањати властиту *смрт* – продужиће ти се живот; *свеишеник* – ђаво; *смех* – плач; *плач* – смех, итд; "Благо *копати* значи неку ћеш штету имати. /.../ *Играти* у сну значи несрећу" (Мићовић, 1952, 263 – 264). "*Певање* у сну значи кукање, и обрнуто" ... "Уснити *смрт* *нечију* значи да се је продужио живот том лицу" (Филиповић 1949, 190);

– *принцип митолошког симболизма* (кључ за разумевање симбола у сну је његово место у миту или у обреду. Тако нпр. *пуцањ грома* или *пушке* – нека вест; *коњ*, *пас*, *свадба* означавају смрт, итд).

Тумачење снова захтева познавање особене архаичне логике и посебног језика сна, његове лексике, граматике, митолошких симбола и стилских фигура, попут метафоре, метонимије, синегдохе, параболе, хиперболе, паронимије, итд.

У народном тумачењу снова, посебно важно, привилеговано место заузимају снови који својим симболичким језиком најављују смрт. Овим сновима се, свакако не случајно, због њиховог огромног значаја за живот људи и опстанак заједнице посвећује велика пажња. Анализа доступне грађе која се односи на веровања о сновима у српској традицијској култури показује да је симболика смрти у сновима изузетно разуђена, богата и архаична. Представе-предзнаци смрти су веома бројни и разноврсни, чврсто везани за митско мишљење и дубоко укорењени у архетипске структуре људског ума.

Симболи у сновима који претскажују смрт

Свећу сањати је рђав предзнак који наговештава смрт. "Кад се сања да *гори свећа*, умреће неко у породици за годину дана" (Бота 1955, 35). Симболички значај ове представе није тешко разумети. *Свећа* се по традицији у погребном ритуалу пали умрлом за душу (да му осветли пут на онај свет, како душа не би лутала у тами) и даје му се у руку да му олакша умирање (Толстој 2001, 499). Отуда, по принципу додира (близине),

она је везана за смрт и зато њено виђење у сну најављује одлазак на "онај свет" самом сневачу или некоме од чланова његове породице.

Сањати *гроб* не ваља, слути на зло и смрт. "*Гроб (отворен)* – неко ће убрзо умрети и бити укопан" (Ivanišević 1987, 619). *Гроб*, као и друге ре-алије погребног обреда (нпр. *свећа*, *венац*, *звоно*, *крст*), по принципу близине представљају директне предзнаке смрти (Толстая 2002, 203).

Представа *копања и орања* у сну неповољан је знак који најављује смрт у породици. "*Орати и копати* – смрт или болест у кући" (Мијатовић, 1903); "*Орати* у сну значи смрт" (Дучић, 1931, 322); "*Орање* снити: смрт у кући" (Шкарић 1939, 137). Слично као и *гроб*, *венац*, *цвеће*, *свећа*, тако и радња копања или орања земље по принципу додира (близине) повезана је са погребом и смрћу. Орање је у миту и обредима везано за култ родности и плодности, а који је, пак, тесно повезан са хтонским, демонским светом и смрћу.

Сањати *покојника (мртваца)*, посебно ако те зове, представља злосту-тан знак, јер он слути смрт лица које је позвано и које се на позив одазва-ло. "Ако те *мртвац* зове к себи, или ти иште да му пошаљеш које чељаде из куће, то ће оно чељаде, које мртвац зове, у оној години умријети" (Гр-ђић Бјелокосић 1985, 232); "*Поћи с мртвијем значи своју смрт; дати што мртвоме претсказује смрт у породици; гојазна мрца виђети* значи смрт у његовој породици; тако исто досуђују и кад се *мртвац ођевен* у сну види" (Дучић 1931, 321); "*Љубити се с мртвима*, претсказује убрзо смрт" (Мићовић 1952, 263); "У сну нешто *дати мртвацу*: неко ће умрети" (Шкарић 1939, 137); "Сањати неког *обешеног* у соби, значи да ће умрети неко у кући, и то: ако се сања обешено мушко, умреће женско, а ако се сања женско, умреће мушко!" (Бота 1955, 35). Појава *покојника* чак и у сну, битно нарушава границу *живи – мртви*, што представља ве-лику опасност, слути на зло и изазива страх живих.

Сањати *свештено лице (попа)* је по веровању Срба неповољно знамење јер предвиђа неко зло, несрећу и смрт. "*Попа* видети у сну није добро" (Шкарић 1939, 137); "Ако снијеш *свештеника* у обичном одијелу (*црнини*), на нешто ћете враг навести, па ћеш хрђаво учинити" (Грђић Бјелокосић 1897/1985, 232). "*Калуђера* снијевати велики је баксузлук (несрећа)" (Мићовић 1952, 264); "Уснити *попа* или *ђавола*, снаћи ће те нека невоља" (Филиповић 1949, 190); "*Попа* виђети значи смрт" (Дучић 1931, 322); "*Попа* видети у сну није добро" (Шкарић 1939, 137). Везу представе свештеника и смрти могуће је објаснити принципом близине (додира), будући да је свештено лице важан чинилац погребног обреда. Али, овај симбол могуће је тумачити и у митолошком кључу, пошто поп и калуђер носе *црну* одећу.

У сновима *црно* (одело, пас, коњ, итд) наговештава несрећу, невољу и смрт. "Ако се сања да се оре, па је бразда *црна*, знак је да ће се десити нешто наопако" (Филиповић 1949, 190); "Уснити неког у *црно* или поцепа-

но одело – запашће у невоље" (Тановић 1927, 313-314); "Јахање *црног коња* – смрт" (Зечевић 1982, 36). У словенској митологији, црна боја, асоцијативно везана за земљу, ноћ, мрак и подземље, представља постојани симбол смрти. По народном веровању словенских, али и других индоевропских народа, а које се манифестује у фолклору и митолошком мишљењу, *црно* је злослутна, хтонска боја демона и нечисте силе (*црни ђаво*, *црни коњи*, *црни пас*, *црни мачак*), те је отуда и "природни" весник несреће, зла и смрти. "Као боја примордијалне празнине пре него што је створена светлост, црна се универзално повезује са тамом, смрћу, болешћу и злом. /.../ *Нигредо*, иницијално стање алхемијског *опуса*, било је познато као 'клијање у мраку' и одговара 'мрклој ноћи душе' светог Јована Крститеља. У хришћанској традицији црна је боја Принца таме, очаја, понижења, смрти, туге и жалости" (Stivens 2005, 139).

Једно од готово универзалних злослутних знамења у сну које најављује смрт јесте представа *Месеца*. Месец има велики симболички потенцијал у митовима, религији и фолклору многих народа широм света, па и код Срба. Месец је хладан, таман и сабласно блед, добро је видљив ноћу, те је зато погодан симбол смрти и мрачног, хтонског света, загробног живота и демонских сила. "Кад се сања *Месец* – смрт" (Бота 1955, 35). Многи стари народи веровали су да душе умрлих одлазе на Месец и тамо налазе своје боравиште. Представа Месеца који се мени, даје "основу за мит о периодичном стварању и уништењу света" (Елијаде 1999, 83). Богиња-Месец је створитељка, али је и као богиња олује, киша, поплава, пометње, опијености и лудила она истовремено и уништитељка живота (Хардинг 2004, 174, 335).

"Кад се *разбој* сања (да неко *тка* на разбоју), то значи смрт у кући" (Бота 1955, 35). У митском мишљењу ткање асоцира на Моире, Суђенице које својим ткањем и прекидањем нити на одређеном месту, одређују судбину и час смрти сваком човеку већ на његовом рођењу.

Један од најпознатијих и уједно најнеповољнијих предзнака у сну је *вађење зуба*. Веза представе у сну испадања/вађења зуба са смрћу је код Срба веома чврста, постојана и распрострањена у многим крајевима. "*Зуб испао* – неко ће умрети у роду" (Ivanišević 1987, 619); "Кад се сања да *испадају зуби*, то претсказује скору смрт" (Кнежевић и Јовановић 1958, 97); "*Сањати зуб да боли* претсказује смрт у кући или у сродству" (Петровић 1948, 360); "*Зуб да се извади*, па да *боли* – умреће ко из блиског рода (куће или фамилије)" (Мијатовић 1903). У зависности од тога да ли вађење зуба *боли*, да ли је било *крви*, који је зуб испао, зависи ко ће од рођака умрети. "*Зуб да се извади, али да не боли* – умреће ко из даљњег рода" (Мијатовић 1903); "*Ко на сну зуб извади а не боли* – неко ће у роду обољети; *ако ли боли* – онда ће умрети" (Беговић 1986, 286); "*Зуб вадити* значи смрт! Ако вађење зуба у сну *не боли и види се крв*, то значи

да ће неко брзо умрети, али то неће бити блиски род. Ако вађење зуба у сну *боли*, смрт ће задесити блиског рођака" (Бота 1955, 35). Ова представа вађења зуба припада ширем митском мотиву "нарушавања целине". Отуда је испадање или вађење зуба рђав знак јер открива процес деструкције, распадања (Толстая 2002, 203). Али ту остаје отворено питање зашто баш испадање *зуба*, а не нечег другог? Одговор лежи у митској представи зуба и њихове улоге. Зуби су у народном веровању древни симбол борбености, здравља, виталности. Отуда се као амајлија носе зуби који представљају моћну магијску одбрану. "Симболика зуба је повезана са њиховом функцијом при уједању, жвакању и друштвеном сигнализирању" (Stivens 2001, 372). Човек када је бесан, љут, он спонтано открива зубе спремне да гризу чиме претећи сигнализира своју снагу, одлучност и напад (Дарвин 2009, 247). То је видљиво и у језичким изразима код Срба ("показати зубе", "узети неког на зуб"). А супротно, "остати без зуба", "бити безуб" значи остарити, ослабити, онемоћати, постати безопасан. У Фројдовом тумачењу симболике снова испадање зуба у сну је један од најпознатијих симбола кастрације (Frojd 1984).

Губитак оружја такође је рђав знак. "Изгубити што од *оружја*, значи смрт пријатељу" (Дучић 1931, 320). Овде је на делу иста логика "нарушавања целине", лишавање моћи, односно губитка способности одбране и напада као и код испадања зуба.

По веровању Срба, али и других народа, рђав и добро познат знак повезан са смрћу је и *свадба*. "*Сватове* у сну снити, значи да ћеш брзо чути покајнице" (Грђић Бјелокосић 1985, 235); "*Женидба, сватови* – смрт у оној породици о којој се то снивало" (Дучић 1931, 321); "*Сватове* снивијевати – неко ће умријети" (Мићковић 1952, 265); "*Сватове* снивати: жалост" (Шкарић 1939, 137). У митологији, језику и фолклору (песме, приче, легенде) постоје многе паралеле између *свадбеног* и *погребног обреда*, који се као обреди иницијације (симболичка смрт у једном статусу и увођење у нови) узимају као еквиваленти (кићење сватова и учесника погребног обреда, венац од цвеће се јавља и на свадби и на сахрани, итд.). Наиме, "свадба у својој симболици има и елемент 'умирања'- девојка се преводи из једног простора и 'умире' да би васкрсла као жена која рађа и преко које се наставља друга породица" (Раденковић 1996б, 140).

Рђав знак, који слуги на несрећу и смрт, је када човек сања да *силази* или је *(у)пао у јаму, бунар или провалију*. "*Падање низа стијене у воде, у јаме или провалије* слуги одрасле на смрт" (Дучић, 1931, 320). *Ићи надоле, низбрдо, силазити, падати* је кретање са негативним предзнаком у митовима, бајкама, религији. У митском мишљењу *силажење*, вертикално кретање по космичкој оси, али у смеру од неба ка земљи и подземљу, ка хтонском свету, супротно од уздизања, представља неповољно крета-

ње (Stivens 2005, 53-54). Отуда је ово наопако, кобно кретање неповољан знак и у сну.

Добро познати и у митској логици разумљив предзнак смрти у сну је *рушење куће* или *дела куће*. Код Срба: "Дрво на кућу да падне и исту да сруши – умреће домаћин" (Мијатовић 1903); *Срушени домови или откривени* – смрт у оној породици о којој се то снивало" (Дучић 1931, 321); "Сањати да који *зид* у кући *пада*, значи смрт у кући" (Бота 1955, 35); "Димњак с куће да *падне* – умреће домаћин" (Мијатовић 1903). Кућа, као и битан део куће (пећ, кров, зид, димњак) по *принципу метонимије* представљају домаћина или неког од укућана. *Кућа* као ограђено, сигурно и топло место, представља распрострањени древни, архетипски симбол постојаног и безбедног живота (Требјеџанин 2011, 234). А пад, распадање, рушење је универзална представа митске негативне трансформације, болести, умирања и смрти. О рушењу, древној представи смрти као чина деструкције пише и Светлана Толстој (Толстая 2002, 202).

Предзнак који најављује смрт је и сањати нешто потпуно супротно рушењу куће, а то је сањати *нову кућу* или *грађење куће*. "Кућу себи *градити*, значи да ћеш брзо умријети" (Грђић Бјелокосић 1985, 234); "Грађење куће смрт у оној породици о којој се то снивало" (Дучић 1931, 321); "Кућу *градити*: неко ће у кући умрети" (Шкарић 1939, 137). Наизглед делује нелогично и збуњујуће да и рушење и, супротно, грађење куће има исто злокобно значење. Тако, рецимо, у јунговском аналитичком тумачењу грађење нове куће у сну је веома повољан симбол који означава унутрашњи процес властите душевне и духовне обнове сневача (Aerpli 1967, 190) Кључ за разрешење овог парадокса и за разумевање народног тумачења представе о грађењу (нове) куће може се, међутим, наћи у језику, односно у карактеристичном језичком изразу "вечна кућа", у значењу гроба. Вероватно из истог разлога, што асоцира на гроб, сањати ограђену кућу, значи "смрт у оној породици о којој се то снивало" (Дучић 1931, 321). Веза куће и смрти, може се наћи и у обредној пракси где је *гроб* "као место вечног боравишта умрлог опреман и обликован као *кућа*" (Плотникова 2001, 138).

Сањати *змију* обично није добро, јер она слути непријатеље, зло и смрт. "Змија да уједе, умреће ко из куће" (Мијатовић 1903); "Змију у сну снити, хрђаво је" (Грђић Бјелокосић 1985, 234); "Змије видети: снаћи ће те неки злотвори" (Шкарић 1939, 137); "Змија у сну ако те уједе, некакав ће те непријатељ закинути" (Грђић Бјелокосић 1985, 234). *Змија* је у народном веровању и митском мишљењу претежно животиња која је везана за материјално, земаљско, чулно, еротско, грешно, ниско. У веровању Срба и изван снова ова нечиста животиња представља предзнак смрти. "Змија унета са дрвима или сеном ... слути на смрт" (Зечевић 1982, 36). Она као нуминозно биће изазива осећање дивљења, поштовања, али и

страха, ужаса и одвратности. Она је архетипски симбол плодности и мудрости, с једне стране, али и, зла, лукавости, демонског, земаљског, с друге стране (Требјешанин 2011, 471).

Зеца у сну представља неповољан симбол који слуги на несрећу и смрт. "*Зеца* – велика несрећа" (Ivanišević 1906/1987, 619); "Ако усниш *зеца*, знак је да нећеш живети још годину дана" (Филиповић 1949, 191). Веза *зеца* и смрти је митолошка јер ова нечиста животиња има демонске атрибуте (Раденковић 1996а, 98).

Ватра је амбивалентни симбол и то не само у сновима него и у митовима, религији, фолклору. Она је архетипски симбол божанске, благотворне, али и разорне, прождируће, демонске силе (Требјешанин 1986). Она даје светлост, одржава живот, али и разара, уништава. Отуд *ватра* може имати супротна значења – радост или смрт. "*Ватру* велику снијевати је радост; *ватру слабу* да тиња значи слабост; *ватру с димом* – допашће ти нека туга" (Мићовић 1957, 263). Зависи, дакле, каква је *ватра* и где се налази, да ли је то *ватра* на *огњишту* или *пожар*. "Ако посматрамо *ватру* на *огњишту*, која је извор задовољства и удобности, она изражава расположење живахности, топлине и задовољства. Али ако ми видимо зграду или шуму у пламену, то на нас преноси доживљај угрожености или ужаса, као и човечево немоћи пред природном стихијом. *Ватра*, дакле, може бити симболички репрезент и унутрашње живости и среће, али и страха, немоћи или нечијих деструктивних тенденција" (From 2003, 37). У сну видети велику *ватру*, а нарочито *пожар* није добро, јер он најављује неку несрећу, болест или смрт. "Сањати *ватру* – несрећа" (Петровић 1948, 360); "Уснити велику *ватру*, значи болест или смрт" (Филиповић 1949, 190); "*Пожар* гледати – биће болести" (Мићовић 1952, 265). "Ако у сну гледаш *пожар* каква села или какве шуме, значи велике и опће болести" (Грђић Бјелокошић 1985, 233); "*Огин уф кукји* да сониш – снаћи ће те велика несрећа (смрт)" (Тановић 1927, 313-314). И у античкој Грчкој, према народном тумачењу, *ватра* у сну је кобан знак. Један човек је, кажу, уснио како му је отац *изгорео*, а убрзо после тога је сам тај *сневач* умро (Артемидор 1981, 446). У древним сановницима Египта, Месопотамије, Арабије итд, сањати разбукталу *ватру*, *пожар*, значи неко велико зло – кугу, болест, смрт блиског рођака (Pongraczi Santer 1970, 242-243).

Ови и други бројни примери народног тумачења снова недвосмислено показују колико је у архаичном мишљењу судбински важна опозиција *живот* – *смрт*, односно колико је богата симболика смрти у злослутним сновима који наговешавају њен неумитни скори долазак. У анализи тумачења снова, добијеном на српском материјалу, откривено је мноштво представа-симбола умирања и смрти као што су *црно*, *Месец*, *пожар*, *падање*, *силажење*, *рушење*, *копање*, *вађење зуба*, *свадба*, *покојник*, *свештник*, *гроб*, *свећа* итд. Сви ови симболи срећу се и у веровањима, обичајима

ма, митовима, бајкама, причама и других народа, где су, такође, везани за смрт, за онај свет, подземље и хтонска бића, што указује да су то у великој мери универзалне, архетипске представе.

Сановник није довољан: додатна правила тумачења

Према сановнику нпр. *пожар* значи грозницу, болест или смрт, али шта у неком конкретном случају заиста значи такав сан то зависи и од неких других чинилаца. Потребно је знати још и контекст сна, актуелну ситуацију и емоционално расположење сневача, а осим тога и шта се у стварности догодило после сна – да ли се тумачење остварило, потпуно, делимично или уопште није.

За тумачење конкретног сна, сановник је неопходан али није довољан (као што за превод текста није довољан само речник), јер он даје само општа упутства. Постоје општа правила тумачења по традицијом утврђеном моделу, али постоје и одређена *одступања и варијанте тумачења*, у складу са локалном традицијом краја, села, породице или чак у складу са личним искуством сневача. Значење симбола сна у доброј мери зависи од области, од специфичног краја у којем се јавља (различити културни ареали имају различите дијалекте језика сна и тумачења). "*Ловити* нешто – по једнима: бићеш здрав, а по другима: опколиће те душмани" (Мићовић 1952, 264). Али исти симбол, чак и у истој области, тумачи се различито у зависности од модалитета (величина, боја, итд) у којем се јавља (*белу птицу* сањати – радосна вест, а *црну птицу* жалосну вест). *Свадба*, рецимо, обично значи спровод, пратњу, али значи и свађу (Мијатовић 1903). "*Звијезде* видјети да *добро сјају* значи срећу. *Звијезде* видјети кроз таму значи жалост" (Мићовић 1952, 264).

Када се и коме снови испуњавају

Да ли ће се сан остварити или не, односно да ли је сан био истинит, пророчански или је био варљив, лажан, то зависи од тога када је, у које доба године и које доба ноћи сањан. У Кучима верују да су истинити снови који се снивају у зиму и пролеће. "Највјерованији су зимски и пролећни снови, а најмању вриједност имају снови за вријеме листопада" (Дучић 1931, 319). У Шумадији код Срба постоји веровање да се остварују јутарњи снови. Али, то не важи у читавом српском народу. У Херцеговини, рецимо, Срби верују супротно. "Снови *до пола ноћи* сматрају се истинитим и вјерују да ће се испунити, а снови *послије пола ноћи* сматрају се варљивим, што значи да се неће испунити" (Мићовић 1952, 263).

Није свеједно не само то када се сања (време), него ни на којој страни се сања (какав је положај сневача). "Тако напр. код неких је сан истинит кад се сни у јутру и лежећи на десној страни (Левач и Темнић), а код других је то обратно (Крајина)" (Мијатовић 1903). То је у складу са митском логиком по којој је десна страна "права", "добра", "позитивна", "повољна", "чиста", "мушка" страна, а лева "рђава", "неповољна", "ђавоља", "демонска", "нечиста", "женска" (Раденковић 1996а, 23).

Мада сви људи сањају, снови се не остварују свима подједнако. Неки људи, са посебним моћима, привилеговани су у том погледу и они имају способност прорицања у сну. То су особе са парапсихолошким способностима, видовњаци, исцелитељи и јуродиви. "По народнима вјеровањима најбоље се стијечу снови безгрешним лицима. Онијема што им се снови добро стијечу приписује се нека врста видовитости (Дучић 1931, 319)

Како се поништава рђаво пророчанство у сну

Злослутни пророчански снови, они који наговештавају несрећу, болест и смрт, лако могу својим садржајем узнемирити сневача и дестабилизovati емоционалну и психичку равнотежу не само њега, него и читаве његове групе (породице, племена). Ови узнемирујући снови посебно ургентно захтевају адекватно тумачење, како би се повратила ментална равнотежа и нашао душевни мир. Отуда потреба сневача да ујутру исприча страхан, злослутан, мистичан сан што је на њега оставио тежак и дубок утисак, који му је узбуркао емоције и пореметио психичко спокојство.

Ово штетно и кобно дејство може се, верује народ, неутралисати избором тумачења сна или неком од магијских радњи усмерених на поништавање рђавог дејства сна. Причање сна, и то одмах по буђењу (рано ујутру), јесте једна од тих магијских заштита од погубних последица. Али исто тако, постоји и супротна, негативна магијска мера, табуисање причања сна који најављује несрећу. Очигледно да не постоји слагање у веровању, пошто "једни држе да не треба рђав сан никоме говорити, а други, баш на против, држе да га треба свима казивати (Крајина)" (Мијатовић 1903). Код Куча постоји забрана казивања ружног сна. "Тежак сан, који по народном тумачењу претсказује зле последице, не ваља казати никоме осим камену, о чему се има израза и у народној пјесми: *Тежак санак, да га Бог убије, / Ал' га ником немој каживати, / Но га кажи студену камену, / Не би ли се у кам скаменио!*" (Дучић 1931, 319). Слично веровање налазимо и у другим крајевима. Тако, рецимо, када у Шумадији човек сања да *пада у какав мрачан бездан*, страхује да се не разболи и не умре, те зато о томе ћути. "Он свој сан *не треба да прича*, како се верује, бар док не прође подне, али се сматра да и после то треба прећутати

јер је то један од предзнака смрти" (Кнежевић и Јовановић 1958, 96). Од рђавог претсказања сна људи се бране негирањем пророчанске моћи сна, магијским вербалним формулама попут ових: *На сну дошло на сну и отишло* (Вук 1986, бр. 3247), *Сан је лажа, а бог је истина* (Вук 1986, бр. 4713), *Не вјеруј сну, колико ни псу* (Вук 1986, бр. 3338). Одбрана у виду вербалног отклањања рђавог знамења из сна су и следеће фразе у виду благослова: *"Бог ће дати да ће добро бити"* или *"Нек је сретно"* (Чајкановић 1994, 213). Тим речима на магијски начин онај коме је испричан сан поништава његово неповољно претсказање.

Литература

- Аерпли, Ернест. 1967. *San i tumačenje snova*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Аристотел. 1981. О прогисању ро сну. *Polja* (тематски број *San*) 274.
- Артемидор. 2007. Снови. *Градац* (темат "Снови"): 162-163.
- Беговић, Никола. /1896/1986. *Живот и обичаји Срба граничара*. Београд: Просвета.
- Бота, Ђорђе. 1955. Народни живот и обичаји у селу Јарковцу (у Банату). *Зборник МС*. Нови Сад: Матица српска.
- Грђић Бјелокосић, Лука. /1897/ 1985. *Из народа и о народу*. Београд: Просвета.
- Дарвин, Чарлс. /1872/ 2009. *Изражавање емоција код човека и животиња*. Београд: Досије.
- Дучић, Стеван. 1931. *Живот и обичаји племена Куча*. СЕЗБ, XLVIII. Београд: СКА.
- Елијаде, Мирча. 1999. *Слике и симболи. Огледи о магијско-религијској симболици*. Нови Сад: Књижарница Зорана Стојановића.
- Зечевић, Слободан. 1982. *Култ мртвих код Срба*. Београд: Вук Караџић.
- Иванишевић, Франjo. /1906/ 1987. *Poljica: narodni život i običaji*. Split: Književni krug.
- Јакушкина, Е.И. 1999. Народный соник из Каргопольа. *Живая старина* 2 (22): 29-30.
- Казимировић, Радован. 1940. *Чарање, гатање, врачање и прорицање у нашем народу* Београд: Издање књижарнице Милорада П. Милановића.
- Кнежевић, Сребрица и Јовановић, Милка. 1958. *Јарменовци*. СЕЗБ, LXXIII. Београд: САН.
- Мијатовић, Станоје. 1903. Снови (по народном веровању и тумачењу) из Левча и Темнича. *Караџић IV* (2).
- Мијатовић, Станоје. 1957. Етнографске забелешке из Левча, Темнића и Ресаве. *ГЕМ*.
- Мићовић, Љубо. 1952. *Живот и обичаји Поповаца*. Београд: САН.
- Петровић, Петар. 1948. *Живот и обичаји народни у Грузи*. СЕЗБ, LVIII. Београд: САН.
- Плотникова, Ана. 2001. Гроб. *Словенска митологија: енциклопедијски речник*, Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић (ред.). Београд: Zepher Book World.

- Pongracz, M. i Santer, I. 1970. *Carstvo snova (Četiri hiljade godina tumačenja snova)*. Zagreb: Naprijed.
- Раденковић, Љубинко. 1996а. *Симболика света у народној магији Јужних Словена*. Ниш: Просвета.
- Раденковић, Љубинко. 1996б. *Народна бајања код Јужних Словена*. Београд: Просвета.
- Stivens, Antoni. 2005. *Arijadnino klupko. Vodič kroz simbole čovečanstva*. Novi Sad: Stylos.
- Тановић, Стојан. 1927. *Српски народни обичаји у Беђелијској кази*. СЕЗБ, 40. Београд: СКА.
- Толстой, Никита. 2003 *Народные толкования снов и их мифологическая основа*. Н. И. Толстой, *Очерки славянского язычества*. Москва: Индрик.
- Толстая, Светлана 2002. *Иномирное пространство сна. Сны и видения в народной культуре* (Сб.). Христофорова, О. Б. (составитель). Москва: Российский государственный гуманитарный университет.
- Толстој, Светлана. 2001. *Смрт. Словенска митологија: енциклопедијски речник*, Светлана М. Толстој и Љубинко Раденковић (ред.). Београд: Zepher Book World.
- Trebješanin, Žarko. 2011. *Rečnik Jungovih pojmova i simbola*. Beograd: Hesperia.
- Требјешанин, Жарко. 1986. "Култ и симболика ватре у митологији и религији Срба". У Тројановић, *Ватра у обичајима и животу Српског народа /1930/*. Београд: Просвета.
- Филиповић, Миленко. 1949. *Живот и обичаји Височкој нахији*. СЕЗБ, LXI. Београд: САН.
- Frojd, Sigmund. 1984. *Tumačenje snova I-II*. Novi Sad: Matica srpska.
- From, Erih. 2003. *Zaboravljeni jezik: uvod u razumevanje snova, bajki i mitova*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Harding, Ester. *Misterija žene. Drevne I današnje psihološko tumačenje ženske duše na osnovu mitova, legendi i snova*. Beograd: Plavi jahač.
- Чажкановић, Веселин. 1994. *Студије из српске религије и фолклора 1910-1924*. Београд: СКЗ.
- Шкарић, Милош. 1939. *Живот и обичаји "планинаца" под Фрушком Гором*. СЕЗБ, LIV. Београд: СКА.

Žarko Trebješanin

Faculty of Special Education and Rehabilitation, University of Belgrade

Narratives about dreams which foretell death and dying and their interpretation

As in many others, in Serbian folk tradition a lot of attention is given to dreams which foretell death through the means of certain images and symbols, which should first be decoded in order to understand the prophesy. The princi-

ples of folk interpretation are rooted in ancient forms of mythical and magical thinking (the principles of similarity, closeness, sameness, opposition, mythological symbolism etc.) which is present to different degrees in folk culture (myths, religion, beliefs, rituals, customs). In this kind of worldview, the opposition between *life* and *death* is considered especially important, as evident from the rich symbolism of foretelling death in dreams. The analysis of the interpretation of dreams among The Serbs reveals a number of ill omens which occur in dreams, symbolizing death: *the color black, the Moon, a deceased person, fire, falling, buildings being torn down, pulling teeth, weddings, priests, graves, candles* etc. These symbols are present in the beliefs, myths and fairy tales of many peoples, where they are also connected to death, the netherworld and chthonic beings, which suggests that these are largely universal, archetypal images. Stories about prophetic dreams which foretell death are a genre of folklore which has not been sufficiently studied in our society, and these kind of studies can be an important topic, as well as a means to unearth the ancient folk worldview and the mythical logic on which it is based.

Key words: dream, narrative about dream, foretelling, death, traditional interpretation, Serbs

Récits de rêves annonçant la mort et l'agonie et leur interprétation

Dans le peuple serbe, ainsi que dans les autres peuples, une grande attention est accordée aux rêves qui annoncent la mort par l'intermédiaire de certaines représentations-symboles, qu'il faut préalablement décoder pour comprendre la prophétie. Les principes de l'interprétation populaire des rêves sont ancrés dans la pensée ancienne mythico-magique (principe de ressemblance, de proximité, d'identité, d'opposition, le symbolisme mythologique, etc.) qui imprègne la culture populaire tout entière (mythes, religion, croyances, rites, coutumes). Dans ce mode archaïque d'appréhension du monde, l'une des oppositions essentielles, est celle entre la *vie* et la *mort*, dont témoigne une riche symbolique de l'annonce de la mort dans les rêves. L'analyse de l'interprétation des rêves chez les Serbes dévoile une profusion de représentations-symboles funestes de la mort: *noir, Lune, défunt, incendie, chute, écroulement, extraction de dents, noces, prêtre, tombeau, cierge*, etc. Ces symboles se rencontrent dans les croyances, les mythes, les contes de fées de nombreux autres peuples où ils sont également liés à la mort, à l'autre monde et à des êtres chthoniens ; on en conclut qu'il s'agit essentiellement de représentations universelles, archétypales. L'étude des récits de rêves prophétiques annonçant la mort est fondamentale pour la connaissance d'un

genre folklorique négligé chez nous, mais aussi pour la découverte de l'ancienne image populaire du monde, ainsi que de la logique mythique sur laquelle cette image repose.

Mots clés: rêve, récits de rêve, présage-annonce, mort, interprétation populaire, Serbes

Primljeno / Received: 13. 03.2012

Prihvaćeno / Accepted for Publication: 10. 05. 2012.